

18. Там само.
19. Там само, арк. 45.
20. Там само, арк. 136 зв.
21. *Коваленко О., Острянко А.* Розгром Ніжинської історичної школи // Спеціальні історичні дисципліни. Питання теорії та методики [Число 5]. Історіографічні дослідження в Україні (Вип. 10). Збірник наукових праць на пошану академіка НАН України В.А. Смоля. – К., 2000. – Ч.2 – С. 95.

Кондрашов В.Ф. Архівні матеріали про ніжинський період життя А.Г. Єршова

У статті аналізуються архівні документи про ніжинський період життя історика України А.Г. Єршова.

Ключові слова: архівні матеріали, Ніжинська вища школа, історик України А.Г. Єршов.

Кондрашов В.Ф. Архивные материалы о нежинском периоде жизни А.Г. Ершова

В статье анализируются архивные документы о нежинском периоде жизни историка Украины А.Г. Ершова.

Ключевые слова: архивные материалы, Нежинская высшая школа, историк Украины А.Г. Ершов.

Kondrashov V.F. Archive materials about A.H. Yershov's life in Nizhyn

The article examines archival documents about life of the Ukrainian historian A.H. Yershov in Nizhyn.

Key words: archival materials, Nizhyn Higher School, A.H. Yershov.

[надійшло до редакції: 22.10.2012 р.]

УДК 929:61(477. 51)

Олександр РАХНО
(Чернігів)

Земська діяльність П.А. Бушtedта

Петро Андрійович Бушtedт (1855–?) – відомий лікар і земський діяч Чернігівщини. Втім, його життєвий шлях і громадська діяльність ще не знайшли висвітлення в історичній літературі. Автори праці “З історії медицини Чернігівщини” А. М. Груша та М. М. Дуля, подаючи розділ “Лікарі-учені, які народилися на Чернігівщині або працею своєю пов’язані з нею”, про лікаря П.А. Бушtedта не згадують [1]. Деякі аспекти ніжинського періоду його діяльності знайшли відображення у “Нарисах культури Ніжина” [2]. Однак у сучасній українській історіографії інформація про земську діяльність П.А. Бушtedта фактично відсутня. Дане дослідження має не меті певною мірою заповнити цю прогалину.

П.А. Бушtedт народився 1 жовтня 1855 р. в с. Макошині Сосницького повіту Чернігівської губернії у родині провізора Андрія Івановича Бушtedта лютеранського віросповідання та його дружини Єлизавети Яківни, православної. Того ж таки дня він був охрещений у місцевій православній Покровській церкві [3].

Після закінчення восьми класів Ніжинської гімназії, П.А. Бушtedт здобув вищу освіту у Петербурзі в Імператорській Військово-медичній академії, Конференція якої, “по произведенному на законном основании, испытанию, постановлением, состоявшимся ноября 7 дня 1881 года, признала окончившего курс наук в бывшей Императорской Медико-Хирургической Академии Петра Андреева Бушtedта лекарем. В удостоверение чего и дан ему из Конференции сей диплом, за надлежащим подписанием и с приложением печати. В С[анкт]-Петербурге. Ноября 24го дня 1881 года” [4].

Після закінчення навчання П.А. Буштедт повернувся на Чернігівщину, до Сосницького повіту, напевно, щоб зайнятися приватною лікарською практикою. Родового маєтку батьки йому не залишили, але у Сосниці він мав 2 придбані садиби і одну в Мені. Незабаром він побрався з Олександрою Олексіївною Локостовою, яка народила йому синів Сергія (+12.02.1893), Петра (1902–1955), дочок Валентину (+08.02.1884), Ольгу (+01.06.1887) та Олександрю (народ. 10 березня 1895 р.) [5]. Серед них найбільше відомий П.П. Буштедт – видатний український учений у галузі електрозварювання, доктор технічних наук, член-кореспондент АН УРСР (1939).

З 1883 р. розпочинається діяльність П.А. Буштедта на земських виборних посадах – виборці Сосницького повіту обрали його повітовим та губернським земським гласним. Загалом лікар був гласним Чернігівського губернського земського зібрання від Сосницького повіту протягом 1883–1907 років [6].

На засіданні Чернігівського губернського земського зібрання 8 грудня 1883 р. П.А. Буштедта обрали до складу ревізійної комісії, у якій він працював і в наступні роки [7].

27 жовтня 1886 р. Сосницьке повітове земське зібрання знову обрало П.А. Буштедта переважною більшістю голосів (25 проти 10) губернським гласним [8]. Тоді ж він був обраний почесним мировим суддею у Сосницькому повіту й затверджений на цій посаді указом Сенату від 22 грудня 1886 р. [9]. Напевно, серед населення повіту та земських гласних П.А. Буштедт зарекомендував себе з найкращого боку, оскільки сосницькі земці переобирали його на ці посади кожні наступні 3 роки.

Певний авторитет П.А. Буштедт здобув також серед губернських гласних. На засіданні Чернігівського губернського земського зібрання 18 грудня 1886 р. він був обраний членом губернської земської управи (48 проти 12), яку очолив новообраний голова В.М. Хижняков [10]. У його віданні знаходилися медичні заклади губернського земства. Про їх діяльність П.А. Буштедт написав низку звітів [11]. Разом із тим, за дорученням голови губернської земської управи він готував до друку “Своды уездных смет Черниговской губернии” [12]. Як лікар П.А. Буштедт брав участь у засіданнях санітарної комісії Чернігівського губернського земства 10–14 травня 1889 р., на яких обговорювалися зловоденні питання покращення медичного забезпечення населення губернії [13].

П.А. Буштедт брав участь у громадському житті Чернігова. Зокрема, в 1889–1890 роках він, згідно до обрання, був членом правління Чернігівської громадської бібліотеки, зробив чимало корисного для розвитку бібліотечної справи в Чернігові, робив пожертви на будівництво для неї будинку [14].

12 березня 1890 р. на засіданні Сосницького повітового земського зібрання П.А. Буштедта було обрано членом Сосницької повітової земської управи. Ці обов’язки він виконував до вступу у дію нового складу повітової земської управи, обраного 12 грудня 1892 р. [15]. Втім, він прагнув повернутися до лікарської практики та отримати права державної служби. Його клопотання було задоволено. 23 листопада 1893 р. П.А. Буштедт був призначений земським лікарем Сосницького повіту з наданням йому права державної служби [16].

Незабаром на засіданні Чернігівського губернського земського зібрання 30 січня 1896 р. під час виборів керівного складу губернського земства П.А. Буштедт переважною більшістю голосів (34 проти 26) був обраний кандидатом у члени губернської земської управи [17]. Оскільки, обраний тоді ж заочно І.М. Немирович-Данченко відмовився від посади, то 24 лютого П.А. Буштедт був затверджений на цій посаді губернатором. У зв’язку з переходом на службу в губернську земську управу 31 березня 1896 р. П.А. Буштедт був звільнений із посади земського лікаря Сосницького повіту [18].

Коло обов'язків П.А. Бушtedта в Чернігівській губернській земській управі було значним і різноплановим. На засіданні губернського земського зібрання 17 січня 1898 р. управа доповідала про розподіл обов'язків. Згідно з ним на члена управи П.А. Бушtedта було покладено: “заведывание сиротским домом, Нежинской богадельней, книжным складом, вопросами медицинским и ветеринарным, взысканием больничной недоимки и недоимки процентного сбора со скота, сводным описанием губернии, облесением песков, осушением болот, вопросом о земельных имуществах губернского земства и метеорологи” [19]. Разом із тим, у 1897–1898 роках П.А. Бушtedт разом із відомими земськими діячами О.О. Бакуринським, Г.Н. Карачевським-Вовком, Ф.А. Лизогубом, О.О. Русовим, П.М. Солониною, Д.Р. Тризноу, Ф.М. Уманцем, В.М. Хижняковим, І.Л. Шрагом входив до складу очолюваної губернським предводителем дворянства М.Д. Долгоруковим губернської земської комісії з питань освіти, яка за дорученням губернського земського зібрання ретельно вивчила стан і розробила проект запровадження в Чернігівській губернії загальної початкової освіти, який, на жаль, не був втілений в життя [20].

Під час виборів нового складу Чернігівської губернської земської управи 5 лютого 1899 р. П.А. Бушtedт не був обраний до її нового складу, але переважною більшістю голосів дістав посаду попечителя Савинського та Кудрівського позичково-ощадних товариств Сосницького повіту [21].

Однак П.А. Бушtedта все ж більше цікавила медицина. Тому, напевно, після трьох років перебування у складі Чернігівської губернської земської управи, він знову повернувся до медичної практики. 6 лютого 1899 р. Чернігівська губернська земська управа призначила П.А. Бушtedта лікарем Ніжинських богоугодних закладів [22].

За короткий термін П.А. Бушtedт привів Ніжинські богоугодні заклади у зразковий стан. Це зазначила ревізійна комісія Чернігівського губернського земства у складі І.Г. Рашевського, Ю.М. Глібова, О.П. Ковача, П.І. Калиновського за участю члена губернської земської управи В.Я. Вронського, яка здійснила їх ревізію 1 листопада 1902 р. 30 листопада того ж року на засіданні губернського земського зібрання доповідач комісії П.І. Калиновський констатував, що приміщення лікарні “содержится в образцовом порядке” [23], і що “комиссия полагала бы: а) администрации богоугодных заведений в лице врача П.А. Бушtedта и смотрителя Н.И. Навроцкого выразить благодарность губернского земства за хорошее во всех отношениях состояние этих заведений”. “Собрание постановило: согласиться с заключением ревизионной комиссии и выразить благодарность врачу, заведующему домом умалишенных в Нежине П.А. Бушtedту и смотрителю Н.И. Навроцкому”. До того таємним голосуванням зібрання ухвалило збільшити щорічну заробітну плату лікарю П.А. Бушtedту з 1200 до 1500 руб. [24].

Заслуги П.А. Бушtedта були достойно оцінені й владою. Наказом по цивільному відомству від 21 серпня 1904 р. він був підвищений у чині до колезького радника зі старшинством із 27 жовтня 1901 р., 6 грудня 1904 р. був нагороджений орденом св. Станіслава III ступеня [25].

На засіданні Чернігівського губернського земського зібрання 21 січня 1906 р. обговорювалося питання розширення приміщень для психічнохворих у Чернігові при губернській лікарні та у Ніжині при інвалідному будинку. Ставилося питання про ліквідацію богадільні в Ніжині та направлення хворих для нагляду у сім'ях або у невеличкі повітові богадільні на 10–15 осіб. З думкою голови губернської земської управи О.О. Свечина погоджувався і її завідувач П.А. Бушtedт:

...все дело призрения нуждается в децентрализации. Поэтому устройство небольших богаделен в уездах для призреваемых, нуждающихся в особом уходе, без сомнения, желательно. Такие небольшие богадельни уже имеются в Новозыбковском, Сосницком и Глуховском земствах. Большинство же богадельников не нуждается в посторонней помощи и может быть с успехом переведено на пособие [26].

Зібрання доручило управі здійснити заходи щодо зменшення Ніжинської богадільні до 10–15 чоловік і підготувати до наступного зібрання відповідну доповідь з цього питання [27]. Втім, питання децентралізації не було доведено до логічного завершення й Ніжинські богоугодні заклади продовжували функціонувати, маючи значну кількість хворих.

Зразковий стан Ніжинських богоугодних закладів визначався і в наступні роки. Зокрема, на засіданні Чернігівського губернського земського зібрання 1 грудня 1907 р. доповідач ревізійної комісії М.М. Євреїнов, доповідаючи про ревізію, керованого П.А. Буштетом психіатричного відділення губернської лікарні у Ніжині, відзначав, що “Нежинские богоугодные заведения всегда производили лучшее впечатление”, ніж інші лікарняні заклади губернії [28].

На засіданні зібрання 8 грудня 1907 р. П.А. Буштет переважною більшістю голосів (40 проти 9) був обраний до складу Піклувальної ради Ніжинської жіночої гімназії, а наступного дня – до складу комісії губернського земства для розробки обов’язкових постанов, які мали нормувати відпочинок службовців згідно закону від 15 листопада 1906 р. [29].

Працюючи в Ніжині, П.А. Буштет 10 травня 1906 р. звернувся до лікарняного відділення Чернігівського губернського правління з клопотанням передати на затвердження міністра внутрішніх справ проект статуту приватної жіночої фельдшерсько-акушерської школи, яку він мав відкрити у Ніжині згідно з навчальними планами та програмами, затвердженими Міністерством внутрішніх справ 16 травня 1903 р. Він також повідомив, що Ніжинська повітова земська управа підтримала його наміри, і для практичних занять учениць школи надає земські лікарні [30].

14 вересня 1906 р. “Устав частной женской фельдшерско-акушерской школы в г. Нежине врача Петра Андреевича Буштета” був затверджений [31]. Згідно §1 Статуту “Школа учреждается с целью образования опытных и сведущих фельдшерлиц и повивальных бабок 1-го разряда и содержится на средства ее учредителя, врача П.А. Буштета” [32]. На навчання приймалися особи від 17 до 40 років, з освітою не нижче чотирьох класів гімназії. Курс навчання тривав 4 роки [33].

Отримавши дозвіл на відкриття школи, П.А. Буштет розгорнув необхідну організаційну роботу. На запит лікарняного відділення Чернігівського губернського правління він 1 серпня 1907 р. рапортував, що “все готово к открытию в г. Нежине частной женской фельдшерско-акушерской школы”. Заняття розпочалися 1 вересня того ж року, на перший курс було прийнято 20 учениць [34].

Упродовж перших років існування педагогічна рада школи й особисто її засновник неодноразово зверталися до Міністерства внутрішніх справ з клопотаннями про дозвіл приймати на навчання осіб єврейської національності “без соблюдения 10 % нормы” прийому, і клопотання здебільшого задовольнялися. Зокрема, 10 вересня 1910 р. він отримав черговий дозвіл Міністерства до 1912–1913 навчального року не враховувати норму, але “прием евреек, готовящихся на звание повивальных бабок 2-го разряда, более не производит” [35]. Пізніше навчальний заклад П.А. Буштета мав виконувати загальні вимоги, і це призвело до різкого зменшення контингенту учениць школи.

Становище його фельдшерсько-акушерської школи було непевне, тому П.А. Буштетт, згідно з постановою об'єднаного засідання педагогічної та господарчої рад школи від 13 вересня 1912 р., звернувся до Чернігівського губернського земства з клопотанням про грошову допомогу “из средств губернского земства на уплату за учение наиболее бедных учениц школы” [36]. Згідно з поданими даними, у Ніжинській фельдшерсько-акушерській школі на той час навчалася 131 учениця, серед яких було 76 уродженок Чернігівської губернії та 55 – з інших 15 губерній Російської імперії. При цьому серед них було 38 вихованок православного та 93 іудейського віросповідання. Школа здійснила 2 випуски, підготувавши 41 фельдшера-акушера 1-го розряду, 8 з яких працювали у медичних установах Чернігівського губернського земства.

Ситуація докорінним чином змінилася на початку 1912–1913 навчального року внаслідок обов'язкового застосування 15 % норми прийому осіб єврейської національності до навчального закладу. П.А. Буштетт зазначав, що “прилив учащихся уменьшился и уменьшение это, несомненно, неблагоприятно отразится на финансовой стороне дела, а следовательно и на самом существовании школы” [37]. Незначну кількість учениць-християнок керівництво школи пояснювало тим, що “тот круг населения, из которого могли бы поступить ученицы, вообще беден, и родители не могут платить за учение в школе и дать средства на содержание своих дочерей”. Зокрема, в 1911 р. до першого класу школи було прийнято 54 учениці, серед яких 5 християнок і 49 іудейок, а наступного року – лише 23 учениці (18 і 5 відповідно) [38].

18 січня 1913 р. Чернігівське губернське земське зібрання, розглянувши клопотання, ухвалило: “Назначить фельдшерско-акушерской школе, учрежденной П.А. Буштеттом ежегодную субсидию в размере 450 руб. при условии, чтобы плата за правоучение для земских стипендиаток была бы понижена до 50 рублей в год”. Тобто губернське земство виділило кошти на навчання 15 стипендіаток губернського земства, по одній від кожного повіту губернії. До того ж, перед керівництвом школи були поставлені вимоги надати губернському земству право обирати представника для участі у засіданнях педагогічної й господарчої рад школи з правом вирішального голосу та повідомляти кожне півріччя інформацію про успіхи і поведінку учениць-стипендіаток, направлених на навчання повітовими земськими управами [39].

На засіданні губернського земського зібрання 23 січня 1913 р. гласні заслухали заяву П.А. Буштетта, у якій висловлювалася подяка зібранню “за то участие, какое оно проявило в отношении его фельдшерско-акушерской школы” та прохання обрати представника до рад його школи [40]. Заява була прийнята до відома, і того ж дня “в члены педагогического и хозяйственного советов фельдшерско-акушерской школы П.А. Буштетта закрытой баллотировкой избран Н.В. Высоцкий (40 против 1)” – голова Ніжинської повітової земської управи [41].

П.А. Буштетт відігравав помітну роль і в громадському житті Ніжина, зокрема, як попечитель жіночої гімназії. Так, 17 вересня 1913 р. Ніжинська жіноча гімназія П.І. Кушакевич “чествовала 35-летие служения народному просвещению своего почетного попечителя Павла Федоровича Кушакевича. С его юбилеем совпало 35-летие существования гимназии. От лица Попечительного Совета гимназии, теплый адрес прочел П.А. Буштетт» [42]. Він допомагав лікарям Ніжинської земської лікарні у проведенні складних операцій, за що неодноразово отримував подяки від повітового земського зібрання. Зокрема, на засіданні Ніжинського повітового земського зібрання

14 вересня 1909 р. за пропозицією голови Ю.М. Глібова “выразить благодарность врачу П. А. Бушtedту, часто безвозмездно принимавшему участие при трудных операциях”, зібрання постановило “благодарить П.А. Бушtedта” [43].

Напевно, на початку ХХ ст. П.А. Бушtedт придбав у власність на Борзнянщині маєток чи будинок, оскільки у 1910 р. виборці повіту обрали його гласним Борзнянського повітового, а згодом і Чернігівського губернського земських зібрань. На засіданні останнього 17 січня 1914 р. лікаря було обрано на 3 роки закритим балотуванням до складу постійної комісії з питань народної освіти (34 проти 4) та проектної комісії (37 проти 3) [44]. У складі цих комісій він працював фактично увесь останній період функціонування т.зв. цензового складу гласних Чернігівського губернського земського зібрання до літа 1917 р.

19 січня 1914 р. під час обговорення питання про лікування у губернській земській лікарні колишніх службовців губернського земства, П.А. Бушtedт запропонував зібранню “распространить правила лечения служащих губернского земства в губернской больнице и на служащих в Нежинских богоугодных заведениях с тем, чтобы и они, за отсутствием в Нежинском богоугодном заведении соматического отделения, могли лечиться в Нежинской уездной земской больнице за счет губернского земства”. Внаслідок цієї заяви, зібрання доручило губернській управі розробити питання про умови лікування в губернській земській управі колишніх службовців губернського земства, “а также о праве на лечение за счет губернского земства служащих его, живущих вне Чернигова” [45].

20 січня 1914 р. комісія з питань народної освіти у складі В.М. Хижнякова, О.К. Рачинського та П.А. Бушtedта підтримала пропозицію Чернігівської губернської земської управи заснувати в Батурині у палаці Кирила Розумовського чоловічої учительської семінарії “в память 300-летия царствования Дома Романовых” [46].

22 січня 1914 р. П.А. Бушtedт порушив питання про необхідність “изыскания способов для уничтожения бродячих собак в целях защиты населения от заражения бешенством” [47]. Наступного дня під час обговорення кошторису Ніжинських богоугодних закладів, зібрання згідно з пропозицією П.А. Бушtedта постановило “внести в смету Нежинских богоугодных заведений 800 руб. на второго врача и поручить ревизионной комиссии при производстве ревизии Нежинских богоугодных заведений, выяснить степень необходимости учреждения там штатной должности второго врача-ординатора”. Але потреба дійсно була, оскільки у Ніжинській психіатричній лікарні на той час щороку пересічно перебувало на лікуванні 400 хворих [48].

27 січня 1914 р. П.А. Бушtedт був обраний членом попечительських рад Ніжинської та Сосницької жіночих гімназій та Людмилинської жіночої учительської семінарії у м. Мрин Ніжинського повіту [49]. В останній день зібрання 29 січня 1914 р. під час виборів керівництва губернського земства кандидатура П.А. Бушtedта була запропонована на посаду члена губернської земської управи, але він, як і решта кандидатів, відмовився від балотування, оскільки не було обрано голову управи [50].

У якості губернського гласного П.А. Бушtedт брав участь у засіданнях останнього Чернігівського губернського земського зібрання “цензового” складу, яке з перервою відбулося 1–4 березня та 12–22 травня 1917 р. На засіданні зібрання 13 травня він був обраний до складу губернської земської проектної комісії [51]. Під час обговорення питання розвитку мережі початкових навчальних закладів в губернії П.А. Бушtedт наголошував на необхідності відкриття вищого початкового училища у Мрині Ніжинського повіту [52].

Під час революційних подій 1917 р. П.А. Бушtedт від медико-санітарної організації на 5 квітня 1917 р. перебував у складі Ніжинського виконавчого комітету [53]. І в наступні роки він продовжував завідувати земською психічною лікарнею в Ніжині, чимало зробив для її нормального функціонування, забезпечення необхідним устаткуванням і кадрами.

Отже, П.А. Бушtedт відіграв помітну роль у діяльності Чернігівського губернського земства та зробив чимало корисного для піднесення медичного забезпечення населення Чернігівщини.

Джерела та література

1. Груша А.М., Дуля М.М. З історії медицини Чернігівщини / А.М. Груша, М.М. Дуля. – Чернігів, 1999. – С. 149–180.
2. Самойленко Г.В. Нариси культури Ніжина. Частина 3. Освіта та наука / Г.В. Самойленко, О.Г. Самойленко, С.Г. Самойленко. – Ніжин: НДПІ, 1996. – С. 44.
3. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. 127, оп. 23, спр. 1539, арк. 33.
4. Там само, арк. 34.
5. Там само, оп. 14, спр. 3951, арк. 30.
6. Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания (XIX–XXXV сессий) 1883–1899 годов с кратким сводом постановлений за время с 1865-го по 1882 г. (I–XVIII с.с.). Составил по поручению губернской земской управы С.В. Сотников. – Чернигов, 1902. – Вып. I – С. 34; Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания XXXVI–XLVI сессий 1900–1909 годов. Составил по поручению губернской земской управы В.М. Хижняков. – Чернигов, 1912. – Т. 1. – С. 4–5.
7. Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания (XIX–XXXV сессий)... – С. 103.
8. Свод постановлений уездных земских собраний Черниговской губернии за 1886 год с приложением смет и раскладок на 1887 г. Составил С.И. Лысенко. – Чернигов, 1890. – С. 59.
9. ДАЧО, ф. 127, оп. 23, спр. 1539, арк. 16 зв. – 17.
10. Черниговское губернское земское собрание XXII очередной сессии с 4-го по 19-е декабря 1886 года (Журналы собрания и стенографический отчет). – Чернигов, 1887. – С. 421.
11. Бушtedт П.А. Отчет по телятнику / П.А. Бушtedт // Отчет Черниговской губернской земской управы за 1888 год. – Чернигов, 1889. – С. 121–126; *Він же*. Земская фельдшерская школа // Там само. – С. 127–150; *Він же*. Хозяйственный отчет по губернской больнице // Там само. – С. 204–223.
12. Бушtedт П.А. Свод уездных смет Черниговской губернии на 1890 г. / П.А. Бушtedт // Земский сборник Черниговской губернии (далі – ЗСЧГ). – 1890. – № 9–10. – С. 23–57; *Він же*. Свод уездных земских смет Черниговской губернии на 1892 г. // Там само. – 1892. – № 3. – С. 65–97.
13. Протоколы санитарной комиссии Черниговского губернского земства (10–14 мая 1889 г.). – Чернигов, 1889. – 60 с.
14. Очерк развития Черниговской общественной библиотеки за 20 лет ее существования (1877–1896) и Отчет Библиотеки за 1897 год. – Чернигов, 1898. – С. 47.
15. ДАЧО, ф. 127, оп. 23, спр. 1539, арк. 17 зв.–18.
16. Там само, арк. 18 зв. – 19.
17. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания XXXI сессии 1895 года, состоявшейся с 16 января по 1 февраля 1896 года. – Чернигов, 1896. – С. 175–176.
18. ДАЧО, ф. 127, оп. 23, спр. 1539, арк. 20 зв. – 21.
19. Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания (XIX–XXXV сессий)... – С.135.
20. Краткое изложение занятий комиссии // Черниговскому губернскому земскому собранию XXXIII-й очередной сессии Комиссии по народному образованию Доклад // ЗСЧГ. – 1898. – № 2–4. – Приложение. – С. 26; Черниговскому губернскому земскому собранию XXXIV-й очередной сессии 1898 года Комиссии по народному образованию Доклад с мнениями членов ее и статистическими данными о положении начального образования в Черниговской губернии (№ 165). – Чернигов, 1899. – С. 6.
21. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания XXXIV очередной сессии 1898 г. С 17-го января по 6-е февраля 1899 г. – Чернигов, 1899. – С. 411.
22. ДАЧО, ф. 127, оп. 23, спр. 1539, арк. 22 зв.–23.
23. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания XXXVIII очередной сессии 1902 года (26 ноября – 11 декабря). – Чернигов, 1903. – С. 81.
24. Там само. – С. 83.

25. ДАЧО, ф. 145, оп. 3, спр. 1153, арк. 286 зв.–287.
26. Очередное Черниговское губернское земское собрание // ЗСЧГ. – 1906. – № 1. – С. 131–132.
27. Там само. – С. 132.
28. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания 43 очередной сессии 1907 г. с приложениями (26 ноября – 11 декабря). – Чернигов, 1908. – С. 54–55.
29. Там само. – С. 144.
30. ДАЧО, ф. 127, оп. 41в, спр. 83, арк. 1.
31. Там само, арк. 2.
32. Там само, арк. 5.
33. Там само, арк. 5 зв. – 6.
34. Там само, арк. 10, 25.
35. Там само, арк. 49.
36. Черниговской губернской земской управы Доклад № 13 По ходатайству о пособии на содержание фельдшерско-акушерской школы врача П.А. Буштедта в г. Нежине // Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания 48-й очередной сессии 1912 года, состоявшееся 15–25 января 1913 г. (С приложениями). – Чернигов, 1913. – Приложения. – С. 1.
37. Там само. – С. 2.
38. Там само. – С. 3.
39. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания 48-й очередной сессии 1912 года, состоявшееся 15–25 января 1913 г. (С приложениями). – Чернигов, 1913. – С. 38–39.
40. Там само. – С. 129.
41. Там само. – С. 131.
42. По Черниговской губернии // Черниговская земская неделя. – 1913. – № 29, 27 сентября. – С. 9.
43. Нежинское собрание // ЗСЧГ. – 1909. – № 10. – С. 162.
44. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания 49-й очередной сессии 1913 года, состоявшейся 17–29 января 1914 г. (С приложениями). – Чернигов, 1914. – С. 5, 7.
45. Там само. – С. 25–26.
46. Там само. – Приложения. – С. 8.
47. Там само. – С. 65.
48. Там само. – С. 79.
49. Там само. – С. 145–146.
50. Там само. – С. 172.
51. ДАЧО, ф. 145, оп. 2, спр. 1525, арк. 51 зв.
52. Там само, арк. 105 зв.
53. Нежинский общественный комитет (Его образование, состав и деятельность по 5 апреля // Известия Нежинского общественного комитета. – 1917. – № 3, 7 апреля. – С. 3–4.

Рахно О.Я. Земська діяльність П.А. Буштедта

Стаття присвячена аналізу життєвого шляху, громадської та професійної діяльності земського лікаря Чернігівщини П.А. Буштедта.

Ключові слова: П.А. Буштедт, лікар, Сосниця, Чернігів, Ніжин, лікар, земство, гласний, губерньська земська управа.

Рахно А.Я. Земская деятельность П.А. Буштедта

Статья посвящена анализу жизненного пути, общественной и профессиональной деятельности земского врача Черниговщины П.А. Буштедта.

Ключевые слова: П.А. Буштедт, врач, Сосниця, Чернигов, Нежин, земство, гласный, губернская земская управа.

Rakhno O.Ya. Zemstvo activity of P.A. Bushtedt

The article is devoted to analysis of P.A. Bushtedt's course of life, his public and professional activity as zemstvo doctor in Chernihiv region.

Key words: P.A. Bushtedt, doctor, Sosnytsya, Chernihiv, Nizhyn, zemstvo, councillor, provincial Zemstvo authority.

[надійшло до редакції: 02.10.2012 р.]